

Edebiyat, Dönem ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Kuyucaklı Yusuf'a Yöneltilen Eleştirel Bakışlar

Critical Approaches on Kuyucaklı Yusuf in the Context of Relationship Between Literature, Period and Politics

BETÜL MUTLU*

*Assoc. Prof., Zonguldak Bülent Ecevit University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature, İncivez/Zonguldak, Turkey, E-mail: betul.mutlu@beun.edu.tr

 Orcid ID: <http://orcid.org/00000-0003-0520-2640>

Öz: Okur merkezli kuramlardan biri olan alımlama estetiğine göre, edebî eserler yazıldıkları dönemlerin tarihi ve sosyal bağlamının ürünü olmakla birlikte daha sonraki dönemlerde değişen yeni bağlamlar çerçevesinde okur nezdinde anlam üretmeyi sürdürürler. Bu yaklaşımın temsilcilerinden Hans Robert Jaus's'a göre eserin anlamı eser-okur etkileşimi kapsamında, zaman içinde yani tarihsel süreçte farklı şekillerde alımlanır. Okurun içinde bulunduğu tarihsel sürecin toplumsal, kültürel ve ideolojik koşulları değiştikçe, edebî eserin alımlanışında da değişiklikler gündeme gelir. Bu makalede Kuyucaklı Yusuf (1937) hakkında farklı dönemlerde kaleme alınan eleştiri yazıları, Jaus'un düşüncelerinden yola çıkılarak ait oldukları dönemlerin tarihsel, siyasi ve edebî bağlamları çerçevesinde incelendikten sonra roman hakkında zamanla değişip dönüşen algılar tespit edilmeye çalışılmıştır. Roman ilk yayımlandığı yıllarda Anadolu gerçekliğini ele alışı içerdiği güçlü gözlemler olumlu; karakterlerin idealize edilişi açısından ise olumsuz yönde eleştirilmiştir. 1960'lı yıllardan sonra ise roman hakkında kaleme alınana yazılarda dönemin değişen siyasi yapısına koşut olarak eleştirel bakış açısının çeşitlendiği; realizm-romantizm birlikteliği/tutarsızlığının yanı sıra toplumcu gerçekçi yönelimin de irdelendiği görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Sabahattin Ali, Kuyucaklı Yusuf, Eleştiri, Eser-okur etkileşimi, Alımlama estetiği

Abstract: According to reception aesthetic which is one of the reader-centered theories, literary works continue to create meaning in the eye of the readers within the frame of new contexts changing at the following periods as well as being the product of historical and social context at their period. As for Hans Robert Jaus, the meaning of a work is received in various ways in time, in other words, through the historical period within the context of work and reader interaction. While the social, cultural, and ideological circumstances of historical period of the readers are changing, some changes in the reception of a literary work also come up. In this article, critical reviews that were written on Kuyucaklı Yusuf (1937) at different periods were analyzed within the frame of literary, historical and political qualities of their periods based on Jaus's ideas. After that, it was aimed to identify the perceptions which changed and evolved about the novel in time. The novel was criticized in a positive light as it talked about real life in Anatolia in those years and it had powerful observation skills, and in a negative way as it idealized the characters. After 60s, it is seen that socialist realistic side of the novel was brought up as well as realism-romantism association/incoherence in the novel.

Keywords: Sabahattin Ali, Kuyucaklı Yusuf, Critic, Text-readerinteraction, Perception aesthetic

Gönderim 7 Ocak 2022
Düzeltilmiş Gönderim 18 Şubat 2022
Kabul 16 Mart 2022

Received 7 January 2022
Received in revised form 18 February 2022
Accepted 16 March 2022

Giriş

Edebiyat kuramlarında metni çözümleme yolunda yazar, metin ve okur odaklı olmak üzere üç temel perspektiften hareket edilir. Yazarı merkeze alan kuramlarda yazarın yaşamöyküsünün yanı sıra dünya görüşü, sanat anlayışı ve ürettiği metnin ait olduğu tarihsel sürecin koşulları göz önüne alınır. Metin merkezli kuramlarda kapalı bir dizge olarak kabul edilen metni yorumlamaya yardımcı olacak çeşitli yaklaşımlar gündeme gelse de asolan her koşulda metindir. Okur merkezli kuramlarda ise anlamın metnin içinde doğrudan yer almadığı; okuma sürecinde eser-okur etkileşimiyle okur odaklı olarak ortaya çıktığı kabulünden hareket edilir.

Okur merkezli kuramlardan biri olan alımlama estetiğine çerçevesinde, edebî eserler yazıldıkları dönemlerin tarihi ve sosyal bağlamının ürünü olmakla birlikte daha sonraki dönemlerde de değişen bağlamlar çerçevesinde okur nezdinde anlam üretmeyi sürdürürler. Umberto Eco'ya göre, bir sanat yapıtı biricikliği çerçevesinde dengeli bir organik bütün olarak tamam ve kapalı; aynı zamanda da özgünlüğünü zedelemeyen pek çok farklı biçimde algılanıp yorumlanmaya elverişli olmasıyla açık yapıdadır. Böylece bir yapıtın her algılanışı onun hem bir yorumu hem de performansıdır, çünkü yapıt her algılanışında yeni bir perspektife kavuşur.¹ Bu yaklaşımın metni alımlamadaki odak noktası, metin-okur ilişkisidir. Okur, metin ile etkileşime girer ve metni algımlarken metnin yönlendirmesi dışında, kendi hazır bulunuşluğundan ve dönemin düşünsel yapısını oluşturan koşullardan hareket eder. Alımlama estetiğinin temsilcilerinden Hans Robert Jauss'a göre eserin anlamı eser ve okur etkileşimi kapsamında zaman içinde yani tarihsel süreçte alımlanır. Okurun içinde bulunduğu tarihsel sürecin toplumsal, kültürel ve ideolojik koşulları değiştiğçe, edebî eserin alımlanışında da değişiklikler olur.² Alımlanışın değişimi eserin anlamının da belli bir ölçüde değişimini getirebilir. "Belli bir dönemdeki okur, yaşadığı dönemin tarihsel, toplumsal, kültürel koşullarının belirlediği bir çerçeveden bakar esere. Daha kesin olarak söylemek gerekirse okurun bir "beklentiler ufku" ya da "beklentiler yelpazesi" vardır."³

Beklentiler ufku okurun eseri anlamlandırmasına referans noktası olabilecek kendi dönemine ilişkin dilsel, sosyal ve kültürel ön beklentileridir. Bu durumda her dönemin beklentiler ufku farklı olacağı için eserin anlamının da az ya da çok dönemden döneme değişebileceği söylenebilir. Seçkin okurlar olan eleştirmenler de eserleri dönemlerinin siyasi, sosyal ve kültürel koşullarının yanı sıra dönemin hâkim edebiyat anlayışı çerçevesinde değerlendirirler. Jauss'a göre, eleştirmenin yapacağı ilk iş eserin ait olduğu dönemin meydana getirdiği beklentiler yelpazesini belirlemektir. Ancak o zaman farklı dönemlerde okurların bir esere gösterebileceği değişik tepkileri anlayabiliriz.⁴

Makalede bu yaklaşımdan hareketle gerçekçi gözlemleri, ayrıntı zenginliği, idealizm/ romantizm ve gerçekçilik ekseninde yapılandırılan sosyal ve bireysel çatışmalarıyla başarılı bir roman olarak hem kendi döneminde hem de ilerleyen yıllarda adından söz ettiren *Kuyucaklı Yusuf*'un birbirini izleyen farklı tarihsel süreçlerde eleştirmenlerin gözünde kazandığı farklı anlamlar belirlenmeye çalışılacaktır.

¹ Umberto Eco, *Açık Yapıt*, çev., Pınar Savaş, İstanbul: Can Yayınları, 2001, s.10.

² Mehmet Rifat, *Yaklaşımlarıyla Eleştiri Kuramcıları*, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2008, s.48.

³ Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul: İletişim, 2014, s.246.

⁴ Akt. Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, s.246-247.

Öncü Bir Roman Olarak *Kuyucaklı Yusuf*

1937’de yayımlanan *Kuyucaklı Yusuf*, bu tarihe kadar daha çok *Değirmen* (1935) ve *Kağrı* (1936) adlı öykü kitaplarıyla öne çıkan Sabahattin Ali (1907-1948)’nin ilk romanıdır. Yazar, eseri önce 1932’de Konya’da yerel bir gazete olan *Yeni Anadolu*’da tefrika olarak yayımlamaya başlamışsa da ücret anlaşmazlığı nedeniyle tefrika yarım kalır. Roman 1936’nın Mart ayında *Projector* dergisinde tekrar yayımlanmaya başlanmış ancak kısa bir süre içinde bu kez de dergi kapanmıştır. En sonunda 9 Kasım 1936- 21 Ocak 1937 tarihleri arasında *Tan* gazetesinde tefrika edilen roman, nihayet tefrikanın bitiminde kitap olarak basılabilmıştır.

Romanda 1903-1905 yılı dolaylarında o dönemlerde Aydın’ın Nazilli kasabasına bağlı Kuyucak köyünde ve Edremit kasabasında geçen olaylar anlatılır. Romanın merkezi kişisi Yusuf, namus meselesi yüzünden karısı dahil pek çok kişiyi vurduktan sonra atını dağlara doğru sürüp gider. Samimi, canlı bir kasaba hayatının anlatıldığı romanın gerçekçiliği aslında gerçek bir olaya dayanmasından da güç almaktadır. Sabahattin Ali, *Kuyucaklı Yusuf*’la Aydın Cezaevi’nde bulunduğu 1931 yılında tanışmış ve hikâyesini onun gerçek adıyla kayda geçirmiştir. Hikâye öylesine gerçeklere bağlıdır ki Konur Ertop’un belirttiğine göre, roman tefrika edilirken olayların yaşandığı bölgede tedirginlik yaratmıştır.⁵

Sabahattin Ali, *Kuyucaklı Yusuf*’u aslında üç cilt olarak tasarlamıştır. *Çineli Kübra* adını alacak ikinci ciltte dağa çıkan Yusuf’un eşkıyalık hayatı ele alınacak, bir kahraman eşkıya tipi yaratılacaktır. Üçüncü ciltte ise Cevdet Kudret’e göre, dağdan inen Yusuf’un göçebe yürükler arasına katılışı⁶; Pertev Naili Boratav’a göre ise Ankara’ya göçen kahramanlar aracılığıyla Ankara’nın toplum yaşamının anlatılması düşünülmüştür⁷. Ne yazık ki yazarın bu konuda bir beyanatı olmadığı için diğer ciltlerin nasıl olabileceği konusunda bu aktarımların dışında bir fikir sahibi olamaz pek mümkün görünmemektedir.

Yaşanan talihsizliklere rağmen okuyucuya geç de olsa ulaşan *Kuyucaklı Yusuf*’un 1950’li yıllarda bir çığır halini alacak olan Köy Romancılığı için öncü bir roman olduğu söylenebilir. Berna Moran *Kuyucaklı Yusuf*’un “toplumsal yapıyı, ezilen halk ya da köylü sınıfının durumunu ele alan romanların ilk örneği” olduğu görüşündedir. Ona göre, Türk romanında daha önce ele alınmamış bir biçimde bürokrasi ve eşrafla ezilen halk arasındaki çatışmanın ana sorunsal olarak irdelendiği *Kuyucaklı Yusuf*, bu yönüyle yazarını Orhan Kemal’in, Yaşar Kemal’in ve Anadolu romancılarının öncüsü yapar.⁸ 1950’li yıllardan sonra Türk köylüsünün içinde bulunduğu durumu gerçekçi ve idealist bir biçimde anlatmayı önceleyen Köy Romanı yazarlarının bir bölümü de kendilerini bu yolda etkileyen iki ismi öne çıkarırlar: *Yaban*’la Yakup Kadri Karaosmanoğlu; hikayeleriyle ve *Kuyucaklı Yusuf*’uyla Sabahattin Ali.⁹ 1932’de yayımlanan *Yaban* ve yine 1932’de tefrika edilmeye başlanan *Kuyucaklı Yusuf* köy yaşamına ve köylüye ilişkin içerdiği zengin malzeme ile bu alanda öne çıkarlar. *Yaban*’da bir yandan köylünün içinde bulunduğu sefalet ayrıntılarıyla anlatılırken bir yandan da Türk aydınınının bu durumu önleme konu-

⁵ Konur Ertop, “Gerçekçi Edebiyatın Bir Temel Taşı: *Kuyucaklı Yusuf*”, *Bütün Dünya*, Ocak, (2003), s.63.

⁶ Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1990, s.663.

⁷ Filiz Ali, Atilla Özkırımlı ve Sevgül Sönmez, *Sabahattin Ali (Anılar, İncelemeler, Eleştiriler)*, İstanbul: YKY, 2014, s.89.

⁸ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış II*, İstanbul: İletişim, 1990, s.17-18.

⁹ Fakir Baykurt vd., *Beş Romancı Köy Romanı Üzerine Tartışıyor*, İstanbul: Düşün Yayınevi, 1960.

sundaki yetersizliğinin özeleştirisi yapılıır. *Kuyucaklı Yusuf*'ta ise bir köy delikanlısının uyum sağlayamadığı kasabaya ve kasaba yaşantısına ilişkin ayrıkısı varoluş çabaları çerçevesinde köy/doğa insanının duruşu yüceltilir.

1937-1965 Yılları Arasında *Kuyucaklı Yusuf*

Kuyucaklı Yusuf Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun on dördüncü yılında yayımlanmıştır. Bu dönem savaş sonrası kurtuluş coşkusuyla yeni bir devletin kuruluş çalışmalarının gerektirdiği görev ve sorumluluk bilincinin bireşiminden oluşan özgün bir süreçtir. Dönemin yeni edebiyatını yaratma amacındaki sanatçıları, “millî edebiyat, milliyetçi edebiyat, halkçı edebiyat, cemiyetçi edebiyat” gibi kavramları dönemin heyecanlı havası içinde içinde tartışmış; tarihsel bir döneme tanıklık eden yazarların bir bölümü bağlanımlı bir edebiyat düşüncesini benimsemiştir. “Dönemin yenilikçi ve idealist eleştirmenleri de bu anlayışa koşut olarak bir romanı ya da öyküyü Anadolu’yu ve Anadolu insanını ne kadar gerçekçi anlatırsa o derecede olumlu yönde eleştirirler. Örneğin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban*'ını eleştiren kimi yazarlar, eseri inkılâp edebiyatının somutlaşmış şekli olarak görüp övgüler yağdırırken, kimisi de Anadolu'nun ve Anadolu insanının hep olumsuz yönleriyle ele alınışını beğenmez, yazarı Türk köylüsünü hâkir görmekle suçlar.”¹⁰ *Kuyucaklı Yusuf* ise bu süreçte “Anadolu romanı”, “millî roman”, “memleket romanı” gibi nitelendirmelerle ön plana çıkarılır.¹¹

Yücel dergisinde yayımlanan M.M.K. (Muhtar Körükçü) (1915-1985) imzalı yazıda, *Kuyucaklı Yusuf* “memlekette edebiyat olmadığı” ya da “edebiyatımızda memleket olmadığı” şeklinde iddialar ileri sürenlere ve “yeni nesli kısırlıkla suçlayanlara” karşı ortaya konmuş büyük bir başarı örneği olarak sunulur. Romanın konusunu ve tiplerini Anadolu gerçeğine ve Anadolu insanına uygunluğu açısından ele alıp irdeleyen yazar, hem konuyu hem de tipleri başarılı bulur:

Kuyucaklı Yusuf kelimenin tam manasıyla millî bir romandır. Orda bizim memleketimizde geçen bizim âdetlerimizi, bizim anelerimizi, bizim hayat görüşümüzü anlatan bir hikâye okuyoruz. Yusuf, Şahinde, Muazzez, Salahattin, Şakir hepsi tam bizindir, bizim tipimizdir. Oradaki köy ve kasaba hayatını Anadolulu olan herkes bilir ve onu okuyan her Anadolulu romanda kendi köyünü kendi kasabasını bulur. Mevzu pek o kadar derin ve girift değildir. Basit bir mevzu. Fakat o mevzunun teferruatı, yapılışı, anlatılışı eserin kıymetini teşkil ediyor.¹²

Körükçü'ye göre Anadolu'yu köy gerçeğiyle, gelenek ve hayat görüşümüzle, yerel tipleriyle, sorunlarıyla anlatan bu roman, tam anlamıyla “millî romanımızın başlangıcı” olarak gösterebilir.

Gavsi Halit Ozansoy (1917-1970) *Servetifünun Uyanış* dergisinde art arda yayımladığı üç yazısında *Kuyucaklı Yusuf* u geniş bir çerçevede eleştirir. “Kuyucaklı Yusuf”, başlıklı ilk yazısında edebiyat çevrelerinde pek bilinmeyen ancak yeni neslin en gerçekçi öykücüsü olduğunu düşündüğü Sabahattin Ali'yi yeni okurlara tanıtır. Ona göre Sabahattin Ali, “dejenere bir çevrenin yapmacık duygularını anlatan, toy

¹⁰ Betül Özçelebi, *Cumhuriyet Döneminde Edebî Eleştiri*, Ankara: MEB Yayınları, 2003, s.215.

¹¹ *Kuyucaklı Yusuf* un *Tan* gazetesindeki tefrikasının dönemin edebiyat dünyasının hâkim yaklaşımını yansıtabileceği şekilde “Memleket Romanı” alt başlığıyla yapılması ve “Tercüme adapte değil yüzde yüz memleket romanı” vurgusuyla duyurulması dikkat çekmektedir.

¹² M. M.K, “Kuyucaklı Yusuf”, *Yücel*, 5/28 (1937), s.150.

bir genç kızın anlamsız santimentalizminden bir roman kahramanı çıkaran, modern Kerem ile Aslı öyküleri yazan bir şimdiki hikâyeci” değıldir.¹³ Ozansoy, Sabahattin Ali’yi duygusal aşk öyküleri yazan içtenliksiz moda yazarlardan” ayıran özellikleri ise 6 Mayıs 1937 tarihli ikinci yazısında şöyle açıklar:

Kuyucaklı Yusuf bir Anadolu hikâyesidir. Sadri Ertem’in Çıkrıklar Durunca’da vermek istediğı, Yakup Kadri’nin Yaban ve Ankara’da yaşattığı şey: Anadolu. O büyük meçhul...Hakikatlere kafa tutan hakikat, işte o, ta kendisi bu romanın içindedir. (...) Anadolu, Anadolu! Bu kitapta yaşayan şey yalnız ve sadece Anadolu’dur. Osmanlı rejiminin yarattığı perişan Anadolu! Hakikatlerin üstündeki hakikat!..¹⁴

Kuyucaklı Yusuf dönemin romantik Anadolu anlayışı çerçevesinde konumlandırılmaya çalışan Ozansoy, eseri Anadolu kasabasının “dünkü” durumunu anlatan bir roman olarak nitelendirir. Sabahattin Ali’nin Anadolu’yu anlatışını romandan alıntıladiğı çeşitli paragraflarla göstermeye çalışan yazarın bu paragrafların arasına “Anadolu malı tasvirler, Anadolu çocuğı, Anadolu peyzajı” gibi ifadeler ekleyerek dönemin hâkim anlayışı olan Anadolu romantizmini yoğun bir şekilde vurguladığı görülmektedir. Ona göre, tiplerinde olduğu gibi tasvirlerinde de Anadolu’lu olan Sabahattin Ali, romanında Anadolu’yu güçlü gözlemleriyle gerçekçi bir biçimde yansıttığı için hedefine ulaşmıştır. Ozansoy, roman üzerine kaleme aldığı 13 Mayıs 1937 tarihli son yazısında romanın yazılış amacını şöyle açıklar: “Osmanlı rejiminin lakaydisi içinde ızdırab çeken Anadolu’yu tanıtmak; bu lakaydinin muhtelif sınıflara mensup fertler üzerindeki başka başka şekilde tecellisini belirtmek.. bu başka başka insanların, bize çok basit gibi görünen iç yapıları, bütün çıplaklığıyla ortaya sermek”¹⁵

Yazarın “muhtelif sınıflar” olarak ifade ettikleri eşraf, memurlar ve köylülerdir. Sabahattin Ali’nin bu sınıfları sergilerken son derece başarılı olduğunu belirten Ozansoy, eseri ayrıntı yönünden başarılı, bütün açısından ise zayıf bulur.

Kuyucaklı Yusuf hakkında kısa ancak çarpıcı bir eleştiri yazısı yazan Nahit Sırrı Örik (1895-1960) eseri, “muharririn hem müfrit romantizminden hem müfrit realizminden aynı zamanda müstefit ve mutazarrır” bir eser olarak nitelendirir. İlk defa Örik tarafından gündeme getirilen bu yargının içerdiği güçlü tespit, daha sonraki yıllarda bütünüyle irdelenip çözümlenmeden sadece Örik’in “mutazarrır” yani “zarar görmüş” şeklinde ifade ettiği yönüyle devam ettirilecektir. Örik’in romanındaki romantizm-realizm bağdaşmazlığını sadece olumsuz bir tutum olarak değil aynı ölçüde bir başarı olarak algılaması yazının en dikkat çekici yönüdür.¹⁶ Ona

¹³ Gavsı Halit Ozansoy, “Kuyucaklı Yusuf”, *Servetifünun Uyanış*, 2123/438 (1937), s.355.

¹⁴ Gavsı Halit Ozansoy, “Kuyucaklı Yusuf II”, *Servetifünun Uyanış*, 2124/439 (1937), s.373-374.

¹⁵ Gavsı Halit Ozansoy, “Kuyucaklı Yusuf III”, *Servetifünun Uyanış*, 2125/440(1937), s.388.

¹⁶ Berna Moran yıllar sonra Örik’in tek bir cümleyle vurguladığı ve daha sonraları kimi eleştirmenler tarafından romana olumsuz bir eleştiri olarak yöneltilen realizm-romantizm bağdaşmazlığını “Soylu Vahşi Olarak Kuyucaklı Yusuf” başlıklı eleştirisinde kuramsal temellere dayandırarak ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Hatta incelemesinin ana hareket noktasını metindeki realizm ve romantizm çelişkesine dayandıran Moran bu karşıtlığı şehir/doğa, yapay insan/doğal insan, yozlaşmışlık/masumiyet, şehvet/aşk gibi izleklere ilişkin ikili yapılarla daha da genişleterek birbirinin anlamını pekiştiren/bütünleştiren karşıtlıklar olarak ele alır. Romanın merkezi karakteri Yusuf’un kişilik özelliklerini yozlaşmış doğaya karşı sade ve doğal yaşamı savunan J.J. Rousseau’un ileri sürdüğü “soylu vahşi” kavramı çerçevesinde çözümleneyen yazar, romanın yapısı, karakterleri ve anlamıyla romantiklerin felsefesi arasında bir bağ olduğu düşüncesindedir. (Moran: 1990) Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış II*, s.17-35).

göre, güzel, sürükleyici ve şiirli bir eser olan bu romanın fevkalade güzellikte sahneleri bulunmaktadır. Örik'in olumsuz yöndeki ilk eleştirisi eserde olayların tarih sırasına göre "düzenlenmiş" olmasıdır:

Evvela Yusuf'un ta çocukluğundan hikâyesine başlamıyarak vakanın asıl inkişafı ile romana girmek ve sonra ondan evvelki zamanları parça parça anlatmak daha iyi olacaktı. Edremit kasabasına dair bazı tafsilâtı da daha dağınık bir halde vermek kabildi. Hele Muazzez'in göğsü kabarıp etrafında sevdalılar peyda olmasından kocasının kurşununa can verişine kadarki zaman arasına o kadar çok vaka giriyor, eşhasın ruhî haletleri o kadar tebeddül ve istihale geçiriyor, Kaymakamın hürmet çevrili evi derece derece düşerek o kadar hazin ve âdî bir hal alıyor ki, Muazzez'in öldüğü zamanda on dört on beş yaşında bulunuşu insanı pek şaşırtıyor.¹⁷

Eleştirdiği diğer noktalar ise, Sabahattin Ali'nin roman kişileri arasında taraf tutması, bu kişilerin kimini idealleştirmesi, kimini de silik bırakıp tamamlamamasıdır:

Diğer taraftan, Yusuf'a fazla muhabbetini gizlemeyen muharrir onu düşmanlara karşı kininde de koyu ifratlara düşüyor. Muazzezi seven eşraf oğlu Şakirle babasının aralarında teklifsizliğinin sebepleri hakkında bıraktığı mübhemlik nedir? Bir romancının kıymeti, fena insanlarla da nüans bırakışile de ve fena insanları toptan kötü etmesile de ölçülür. Bir de eşhasın, hem de itina ettiği eşhasın birçok tafsilat içinde ne silik tarafları var.¹⁸

Kendisi de bir roman yazarı olan Nahit Sırrı Örik'in dönemin hâkim eleştiri anlayışının dışına çıkarak eseri roman teorisi çerçevesinde kimi teknik öğeleri ele alıp irdeleyerek eleştirmesi dönemi için oldukça dikkat çekicidir.

"Sabahattin Ali, Kuyucaklı Yusuf'la, bize, ilk defa merkezî kahramanı bir halk adamı olan, orijinal bir memleket romanı okumak fırsatını vermiştir."¹⁹ sözleriyle romanı öven Yaşar Nabi Nayır (1908-1981), *Kuyucaklı Yusuf*'u dönemin en özgün romanlarından biri olarak nitelendirir. Yazar romanın özgünlüğünü Reşat Nuri Güntekin'in *Yeşil Gece* ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban* romanlarıyla karşılaştırarak şöyle açıklar:

Ancak, bunların hemen hepsinde, vak'a, halkın ve hattâ köylünün arasına karışmış bir veya bir kaç aydınını muharrir tarafından iyi tanılan şahısları menşurundan yürütülmüş ve bunlarda entellektüelle halkın ve cahiliğin tezdaları çarpıştırılmıştır. Kuyucaklı Yusuf da ise entellektüel hiç kimse yoktur. Mevzuun içine bir kaymakam, avukat ve saire gibi bazı kaza aydınları karışmışsa da bunlar ya entellektüel düşünce ve hislerle hiç münasebetleri olmıyan kimselerdir, yahut da bu cepheleri muharrir tarafından kasden ihmal edilmiştir.²⁰

Yaşar Nabi de Nahit Sırrı gibi roman kişilerinin canlandırılışında belirsizlik olduğu görüşündedir. Ona göre, roman kişilerinden kimisinin birkaç çizgi ile çok gerçekçi bir biçimde ortaya konulmasına karşılık Yusuf gibi önemli kahramanlar fazla işle-

¹⁷ Nahit Sırrı Örik, "Kuyucaklı Yusuf", *Ülkü*, 9/50 (1938), s.150- 151.

¹⁸ Örik, "Kuyucaklı Yusuf", s.151

¹⁹ Y. Nabi Nayır, "Kuyucaklı Yusuf", *Varlık*, 4/93 (1937), s.328.

²⁰ Nayır, "Kuyucaklı Yusuf", s.329.

nildiği halde yapaylıktan kurtulamamaktadır. Yazar, Yusuf hakkında şunları söyler:

Yusuf ne karakterde bir adamdır? Kitabı okuyup bitirdiğimiz zaman onun hüviyetini gözlerimizin önünde canlandırmaya çalışınca, bu şahsın etrafını müphemlik bulutlarının sardığını görüyoruz. Bize onun hakkında pek çok şey anlatılmıştır. Fakat bunlardan çoğunun kahramanın hüviyeti bakımından enteresan olmaması ve bazılarının da inanılmayacak derecede büyük tezadlar meydana getirmesi yüzünden Yusufu tanıyamadığımızı, daha doğrusu onun mevcudiyetine inanamadığımızı görüyoruz. Romancı bizim, bu tanıma gayretimizi, ruhî tahlillere ehemmiyet vererek, kolaylaştırmaya da çalışmamıştır.²¹

Yaşar Nabi'ye göre, romanın bir diğer kahramanı Muazzez de silik bir tip olarak kalmış, buna karşılık ikinci derecedeki kişiler daha gerçekçi bir biçimde anlatılmıştır. Bir diğer olumsuzluk da dikkatsizlikten doğan dil hatalarıdır. Yaşar Nabi, bu olumsuzluklara karşın eseri beğenmekte, alanında ilk oluşunun bu kusurları barındırabileceğini belirtmektedir.²² Ona göre, *Kuyucaklı Yusuf* büyük bir adımdır ve Türk edebiyatında çığır açmaktadır: “Kuyucaklı Yusuf, memleketle edebiyatın ve hususiyen romanın kaynaşmaları ve anlaşmaları yolunda büyük bir adım sayılmalıdır. Bu adımın bir çığır olmasını ve son senelerde ölmüş olan Türk romanının yeniden canlanmasına rehberlik etmesini temenni edelim.”²³

1930'lu yıllarda çeşitli dergilerde yazdığı eleştiri yazılarıyla dikkati çeken Hüsamet-tin Bozok (1916-2008) da *Kuyucaklı Yusuf* için dönemin edebiyat dünyasının yaygın nitelendirmelerinden birini kullanır: “Anadolu romanı”. Ona göre, Sabahattin Ali'nin eserlerine kadar yerel hayatı anlatan eserler yazılmamıştır:

İstanbul'un bir kaç salon muharriri masa başında oturarak santimental burjuva dilberlerini Ayşe, Keziban adlarıyla muhayyel bir memleket dekoru içinde tasvir ediyorlardı. Bu suretle Türk edebiyatında bir Köy Cenneti vücade geldi: Yeşil çimenli çayırlarında kara gözlü kuzular otlar, yanık çehreli masum delikanlılar kaval çalar, eli kınalı kızlar ellerinde testilerle suya gider... Bu çeşit edebiyata hâlâ rastlıyoruz. (...) Onu okuduktan sonra bir defa daha kabul ettik ki, Penbe tenli Keziban yalan, şahin gözlü Durmuş da yalanmış. Hakikat olan Dedemköylü Mehmet'in, Candarma Bekir'in, Kuyucaklı Yusuf'un dünyası imiş... Sabahattin Ali, Kağrı'yı, Kanal'ı, Kuyucaklı Yusuf'u yazmakla, aynı zamanda, iddialarımızı ve fikirlerimizi müdafaa ederken bizim, misâl bulamamak azabımızı da gidermiş oldu.²⁴

Bozok'a göre, bir “fotoğraf objektifliği” derecesinde Anadolu gerçeğine bağlı olan Sabahattin Ali, ezen ve ezilen sınıfın kişileri olmak üzere yerel tiplere yer verdiği gibi, yerel dekoru da en ince ayrıntısına kadar eserinde yansıttığı için masa başında oturup memleket romanı yazan diğer sanatçılara benzemez. Bozok'a göre, İstanbul'daki millî muharrirler(!) (vurgu Bozok'un) tanımadıkları muhayyel köyün pınarları başında hayal kurarak köylüyü dokunulmaz bir parya haline getirmişler eserlerinde de onu “mistifiye” etmişlerdir.²⁵ Yazar, Sabahattin Ali'nin eserlerindeki

²¹ Nayır, “Kuyucaklı Yusuf”, s.329.

²² Özçelebi, *Cumhuriyet Döneminde Edebî Eleştiri*, s.78.

²³ Nayır, “Kuyucaklı Yusuf”, s.329.

²⁴ Hüsamet-tin Bozok, “Ses”, *Yeni Adam*, 212 (1938), s.13.

²⁵ Bozok, “Ses”, s.7.

gerçekliği, eleştirdiği “köy cenneti” yazarlarına karşı yeni ve örnek alınması gereken bir gerçeklik anlayışı olarak nitelendirmektedir. Bozok, *Yeni Adam* dergisindeki bir başka yazısında da Kuyucaklı Yusuf’un bir hiciv romanı olduğunu iddia eder. Burada ifade ettiği “Kuyucaklı Yusuf bir hiciv romanıdır. Muharrir o devrin sosyal hayatını, küçük kasabaların dedikodulu muhitini, hükümet dairelerinin kırtasiyeciliğini, eşrafla birlik olup halkı ezen memurları realitenin bütün iğrençliğiyle ortaya koyuyor”²⁶ sözlerinde de görülebileceği üzere yazarın aslında eleştirel gerçekçiliği “hiciv” olarak adlandırdığı görülmektedir. Bozok bu yazısında romanı, ezen ve ezilen sınıfların çarpışmasını tespit eden bir “kavga romanı” olarak nitelendirir. Ezilen sınıfın temiz örneği saydığı Yusuf başta olmak üzere bütün roman kişilerinin gerçekçi bir biçimde romanda yaşatıldığı düşüncesinde olan Bozok’un romanı her açıdan örnek bir roman olarak gördüğü; romanda olumsuz olarak eleştirdiği hiçbir noktanın olmadığı dikkati çekmektedir.

Aynı yıl *Çınaraltı* dergisinde Vecdi Bürün (1918-1997)’ün eseri, günümüze değin sürdürülüp irdelenen “realizm-romantizm bağdaşmazlığı” ekseninde ele aldığı bir yazısı yayımlanır. Bürün, “iki zıddın mücadele alanı” olarak nitelendirdiği romana ilişkin temel yargısını şöyle açıklar: “Sonuna kadar vardırılmış planlı ve peşin hükümlerin sürüklediği sınırlı bir realizm; buna karşı da diğer şahısların ruh dinamiklerinin ipini bile tek kahramanın fert şuurunun, mücerret fert ruhunun eline teslim ettiği firen tanımayan, şişirilmiş bir romantizm.”²⁷ Bürün, “planlı ve peşin hükümler” sözleriyle Sabahattin Ali’nin ideolojik duruşunun doğrudan adını vermeden yazarın “idare edenlerle edilenler arasında” Yusuf’a karşı nesnel olmadığını, ideolojik olarak hayatın akışına müdahale ettiğini; bu nedenle de eserin bütün olarak başarılı olmadığını iddia eder. Bürün’ün eseri başarılı bulunduğu noktalar ise şunlardır: “Daima değişik ve değişikçe de ifade hacmi artan canlı bir üslup, karşılıklı konuşturmada suniye hiç yer vermiyen tabiiyet, tabiatı güzel bir anlayışla onu hiç bozmadan bir peyisajist’in olgunluğu ile anlatış.”²⁸ Genel anlamıyla eseri ideolojik yaklaşım nedeniyle zayıf bulan Bürün, realist ve romantik tutumların birlikteliğini de olumsuz yönde eleştirerek romanı “tezatlı sanat telakkisi dramı” olarak nitelendirir.

*Kuyucaklı Yusuf*ta sergilenen gerçekçilikle romantizmin bağdaşmadığı düşüncesinde olanlardan biri de Tahir Alangu (1915-1973)’dur. *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman* (1959) adlı kitabında Sabahattin Ali’ye bir romancı olarak değil, “Yeni Hikâyeciliğimizin Yol Açıcıları” başlığı altında bir öykücü olarak yer veren Alangu, yazarın öykücülüğünü anlatırken *Kuyucaklı Yusuf*a da değinir. Romanı, kişilerinin kuruluşu açısından yazarın en başarılı romanı olarak nitelendiren Alangu romandaki kişilerin sunuluşu ve olayların anlatılış biçimi açısından gördüğü yanlışlıkları ve eksiklikleri ise şöyle dile getirir:

Taşra âdetleri, düğünler, yerli ve memur yaşayışına ait ayrıntılar tam yerlerinde, ölçülü bir biçimde kullanıldıkları halde, yine de romanın asıl temasına bir fon olmaktan ileri geçmezler; kişilerin yaşayışları, olayların gelişmelerinde toplumdan gelen tesirler kişiden gelen tesirlerden daha gerilerde kalmıştır. Ama bu eserin ‘*Kürk Mantolu Madonna*’ ile ‘*İçimizdeki Şeytan*’

²⁶ Hüsamettin Bozok, “Kuyucaklı Yusuf”, *Yeni Adam*, 168 (1937), s.13.

²⁷ Vecdi Bürün, “Kuyucaklı Yusuf”, *Çınaraltı*, 56 (1942), s.7.

²⁸ Bürün, “Kuyucaklı Yusuf”, s.7.

arasında, gerçekçi hikâyeciliğine en yakın bir yerde olduğu bellidir. Romanın bütününe bağliyan, kişileri ve ayrıntıları kucakliyan bir aşk hikâyesinin dışında, bütüne yama gibi girmiş bir çok yan hikâyeler var ki, her biri başli başına bir hikâye varlığına sahip oldukları halde, burada birer yama gibi duruyorlar. Yazarın anlatıcılık gücü, baş kişileriyle olan ilgileri, çevreyi iyi tanıyışı, bunları roman bütünü içinde tutmağa yetmiyor.²⁹

Romanı başarılı bulmayan Alangu, yazarın “gerçek çevreyi bir fon, kişileri de aşk romanlarının maceralı yaşayışından seçerek bir denklem kurmaktan ileri gidemediği” düşüncesindedir.

Roman hakkındaki farklı eleştiri yazılarından biri Rauf Mutluay (1925-1995) tarafından kaleme alınmıştır. Mutluay “Bende Yaşayanlar” üst başliğı altında romanı, kendisinden önceki *Yaban*, *Canavar* ve *Yaprak Dökümü* gibi eserlerle karşılaştırarak eleştirir. Ona göre, *Kuyucaklı Yusuf*’taki Yusuf-Muazzez arasındaki ilişki, Faruk Nafiz’in *Canavar* oyunundaki Ahmet-Zeynep sevgisine, *Canavar*’da anlatılan eşrafla *Kuyucaklı*’da anlatılan eşraf da birbirine benzemektedir. Mutluay romanı kasaba yaşamının gerçekçi anlatımı ve “minnetsiz, konuşmayı bilmez, sessiz, durgun, yiğitçe davranışlarında bile gösterişsiz, saf, iyi niyetli, hilesiz, hesapsız” olarak nitelendirdiği Yusuf karakterinin kurgulanışı açısından başarılı bulur. Ona göre, Sabahattin Ali romanımızda daha önce de anlatılan meseleleri ele almakla birlikte bu meseleleri daha ayrıntılı bir biçimde irdeleyebileceği kasaba ortamına taşımakla geniş anlamlı bir bileşime ulaşmıştır.³⁰

Kuyucaklı Yusuf’un 1937’de Yeni Kitapçı Yayınevi tarafından yayımlanan ilk baskısının ardından ikinci baskısı 1943’te Akba yayınları tarafından yapılmış; eser üçüncü kez ise ancak yazarının ölümünden sonra 1965’te Varlık Yayınevi tarafından tüm eserleri kapsamında yeniden basılmıştır. 1937’den 1965’e kadar roman hakkında yazılan eleştiri yazıları incelendiğinde bu yazıların genellikle mekân ve kişi çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Bu çerçevenin dışına çıkan yazılar Hüsamettin Bozok ve Nahit Sırrı Örik tarafından kaleme alınmıştır. Bozok’un romanındaki “ezen ve ezilen ilişkisi” üzerinde durması; Örik’in romanı “muharririn hem müfrit romantizminden hem müfrit realizminden aynı zamanda müstefit ve mutazarrır bir eser” olarak nitelendirmesi roman hakkında daha sonraları kaleme alınacak olan yazılarda en çok üzerinde durulacak olan eleştirel odakları işaret etmektedir.

1965-1980 Yılları Arasında *Kuyucaklı Yusuf*

1960-1980 yılları arasında siyasi ve sosyal değişimlere paralel olarak edebiyat dünyasında da çok hareketli bir görünüm hâkimdir. 1961 Anayasası’nın yol açtığı özgürlükçü iklimin etkisiyle toplumsal yaşamda başlayan değişimler zamanla sanat ve düşünce dünyasına da yansır. Yayımlanan dergi sayı ve çeşitliliğinin artmasının yanı sıra Beauvoir, Engels, Garaudy, Gramsci, Lukacs, Marks, Plehanov, Sartre gibi düşünür ve kuramcılar tarafından yazılan kitaplar çevrilmiş, ayrıca toplumcu ger-

²⁹ Tahir Alangu, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman C. 1*, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1968, s.178.

³⁰ Rauf Mutluay, “Bende Yaşayanlar: Yusuf”, *Dost*, 14 (1962), s.3.

Mutluay, *50 Yılın Türk Edebiyatı*’nda da *Kuyucaklı Yusuf*’u “1937 yılının kitabı” olarak nitelendirir. Ona göre, kendisinden sonraki tüm Anadolu romanlarını etkileyen *Kuyucaklı Yusuf*’un en zayıf yanı yaşanan zaman gerekli özgürlüğü vermediği için romanın zamanının geriye kaydırılmış olmasıdır. (Mutluay, Rauf. *50 Yılın Türk Edebiyatı*. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1976, s.560).

çekçi edebiyatın öncü isimlerinden olan Nazım Hikmet'in kitapları da yasaklı olmaktan çıkıp art arda yayımlanmıştır. Bu süreçte -özellikle 1970'li yıllarda- daha önceki dönemlerde olmadığı kadar siyasallaşan entellektüel dünyada edebiyatla siyaset iç içedir.³¹ Hatta sürecin sonuna doğru edebî ürünlerin kimi yazarların kaleminde siyasi ve sosyal olayların ifade alanı haline geldiği görülür. Dönemin dergileri yazarların edebî üretimlerinin yanı sıra güncel siyasi literatüre katkılarının ne ölçüde olduğunu görünür olduğu yayın organlarıdır. *Halkın Dostları*, *Ant* gibi dergilerde halka yakın olma, halkı anlatma, halkçı sanat gibi meselelerin; *Büyük Doğu* ve *Edebiyat'ta* Batı materyalizmi eleştirisinin ve İslâmi muhafazakar duyarlılığın; *Hisar'da* kültüre dayanan milliyetçilik ve millî edebiyat gibi meselelerin ele alındığı görülür. Edebiyattaki bu görünüme paralel olarak eleştirimizde de çeşitli yaklaşımların sergilendiği görülmektedir. Eleştirinin teknik açıdan geliştiği bu süreçte Yeni Eleştiri, yapısalcılık, göstergebilim, alımlama estetiği, Marksist eleştiri gibi çok çeşitli yaklaşımlar gündeme gelir. Ayrıca bu yıllarda başlangıçta uzun süre Lukacs'tan etkilenmeler taşıyan Marksist sınıf kuramındaki ezen-ezilen ilişkisinin çözümlenmesine dayandırılmış toplumcu gerçekçi eleştirinin etkili olduğu söylenebilir.

1948'de faili meçhul bir cinayetin kurbanı olan Sabahattin Ali'nin ismi aradaki yıllarda edebiyatçılığından çok bu cinayet çerçevesinde anılırken 1965'te kitaplarının yeniden basılışının ardından eserlerine olan ilgi artmaya başlar. Tahir Alangu'nun, Sabahattin Ali'nin 1965'te Varlık Yayınevi tarafından yayımlanan *Değirmen-Dağlar ve Rüzgar'a* yazdığı ve edebiyat dünyasında tartışmalara yol açan 54 sayfalık ön söz, yazarın eserlerinin yeniden alımlanışının da bir hareket noktası olmasından önemlidir. Alangu bu ön sözde Sabahattin Ali hakkında oldukça öznel görüşler ileri sürer ve eserlerini ele alırken yazarın bazı mizaç özelliklerinin yorumlamasına girişerek olumsuz bir Sabahattin Ali portresi ortaya çıkarır. Sözelimi "Bir İskandal" hikâyesini eleştirirken hikâye kişisiyle Sabahattin Ali'yi özdeşleştirir. Ona göre, yazar bulunduğu her yerde çevresini, insanları, amirlerini, arkadaşlarını küçümseyen ve horlayan, çevresinde düşmanlıklar, kinler, kıskançlıklar yaratan, dengesiz, olumsuz intibaksız, bu çok zeki aydın tipini tasvir ederken, bir anlamda kendi otokritiğini yapmakta, böylece kendisinin bağlanıp bir yere kapatılmasının ne ölçüde haklı olduğunu anlamış olmaktadır ve aslında bu hikâye Sabahattin Ali'nin mizacının geniş tasviridir.³² Alangu, *Kuyucaklı Yusuf* hakkında *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman* (1959) adlı kitabında ileri sürdüğü olumsuz görüşleri de bu çerçevede derinleştirir. Romandaki kişilerin sunuluşunu beğenmeyen Alangu bu kişileri şöyle eleştirir: "Kuyucaklı Yusuf'ta zaman zaman şahlanan bir aylak anlatılıyordu. Bunların hepsi yaşama acemisi, iş kaçağı, zayıf iradeli, içlerine dönük kişilerdir. Güçleri kendilerini kontrole yetmez. Parlak gösteriler yaparlar. İrade gücünün gündelik yaşayışa verdiği ölçülü düzeni tanımazlar."³³

Bu görüşlere katılmayan Demir Özlü, ön söze neden katılmadığını belirten sert bir eleştiri yazısı kaleme alır. Bu yazıda Sabahattin Ali'nin kitaplarının yayımlanmasının "toplumcu gerçekçi Türk edebiyatının büyük kurucusu" olarak nitelendirdiği yazarın genç kuşaklar tarafından okunmasına imkân verdiği için memnuniyet duyduğunu ancak bu kitaplar için yazılan ön sözün Sabahattin Ali'nin tanıtımı için

³¹ Doğan Hızlan bu dönemde edebiyatla siyasetin iç içe oluşunu şu sözlerle ifade eder: "1970'lerin edebi ortamında siyasi ölçütler edebi ölçütlerin önüne geçmişti. Bir yazarın şairin değeri edebiyata değil siyasete katkısı ölçüsündeydi." (Doğan Hızlan, *Edebiyat Daima*, İstanbul: DoğanYayıncılık, 2006, s.318).

³² Sabahattin Ali, *Değirmen, Dağlar ve Rüzgâr*, İstanbul: Varlık Yayınları, 1965, s.21-24.

³³ Ali, *Değirmen, Dağlar ve Rüzgâr*, s. 30.

bir talihsizlik olduğunu belirtir. Ona göre, bu ön sözde Sabahattin Ali'nin kişiliği yanlış tanıtılmakta, yazara tutucu bir ahlakçılık açısından bakılmakta, toplumla uyuşmayan devrimci, zeki, aydın, büyük yetenekli yazar salt bu özelliklerinden dolayı kınanmak istenmektedir.³⁴ Bu ön sözün Sabahattin Ali'nin yeni okurları için bir anlam ifade etmeyeceğini belirten Özlü, Sabahattin Ali'ye yönelik olarak “doğayla karşı karşıya olan ya da olmayan insanın Anadolu'ya özgü trajiği” çerçevesinde yeni bir bakış açısı önerir.

Fethi Naci (1927-2008) 1970'te *Yeni Dergi*'de *Kuyucaklı Yusuf*'u bu bakış açısına yönelik olarak “Modern Bir Tragedya” başlığı altında eleştirir. Naci'ye göre, konusu tragedyalar için çok elverişli bir mekân olan Anadolu'da geçen bu romanda Sabahattin Ali Anadolu insanını bütün ekonomik, insani ve sosyal gerçekliğiyle vermektedir. Romanın mükemmel olduğu görüşünde olan yazar, bu mükemmelliğin kaynağı olarak da Sabahattin Ali'nin roman kişileriyle kendisi arasında bir mesafe koymuş olmasını ve ayrıntıları kullanmaktaki şaşırtıcı ustalığıyla olayları geliştirmedeki üstün başarısını gösterir. Naci'nin romandaki kişiler konusundaki yorumları kendisinden önce kişi sunumu açısından romana yöneltilen olumsuz yöndeki eleştirilere tam karşıt tespitler içermektedir. Daha önceki eleştiri yazılarını incelediğimizde -Nahit Sırrı Örik, Yaşar Nabi Nayır'ın yazıları gibi- Sabahattin Ali'nin bu romanında kimi kişilerini silik bıraktığı yönünde bir yargıyla karşılaşırız. Fethi Naci ise bu “siliklik” iddiasına cevap vermek ister gibi, Sabahattin Ali'nin roman kişilerine karşı tutumunu yüceltir:

Gerçekten kendi dışında, gerçekten kendinden bağımsız kişiler gibi görür onları. Davranışlarına müdahale edemediği bu insanlara kimi zaman kızar, kimi zaman onların yardımına koşmak için çırpınır. (...) Kuyucaklı Yusuf'ta kişiler gitgide kendilerini bağımsız kılarlar, ama burada devinimlerini belirleyen şey, kendi işlerinden gelen güç değildir, kasabanın nesnel şartlarıdır; kişiler (daha doğrusu halktan kişiler) bu nesnel şartların tam bilincinde değildirler ama romancı bu şartların bilincindedir. Sabahattin Ali'nin öfkesinin kaynağını burada aramak gerek.³⁵

Naci, Sabahattin Ali'nin sadece birinci dereceden kişileri değil, bütün öfkesine rağmen Hilmi Bey, Şakir, Hacı Etem gibi ikinci derecedeki roman kişilerini de ayrıntılarla beslenen tam bir gerçeklikle verebilmesinin romanın başarısına büyük ölçüde yardımcı olduğu düşüncesindedir. Hatta yazarın ikinci dereceden biri olan Selahattin Bey ile bütün çirkinliklere rağmen namuslu kalabilen “tipik” bir roman kahramanı yarattığını söyler. Eserin sosyal gerçekliğini ikili karşıtlıklar temelinde irdelemeye çalışan Fethi Naci, bu ikili karşıtlığın bir yönünü “eski Yunan tanrılarının gücüne sahip eşraf” a diğerini ise eşrafın ezmeye çalıştığı halktan insanlara dayandırır. Ezilenlerden biri olan Kuyucaklı Yusuf'u ise bu mütegalip güce “henüz bir düzen ölçüsünde bilinçlenmemiş bir başkaldırmayla” isyan eden tertemiz bir “tabiat insanı” olarak nitelendirir. Ona göre, bu roman kişilerinin canlılığıyla, ayrıntıları kullanmadaki ustalığıyla, olay örgüsündeki mükemmellikler, mahalli renkleri vermedeki üstün başarısıyla sosyal gerçeklikle insani gerçekliği tam bir uyum içinde, dengeli olarak yansımasıyla eskimeyecek, tazeliğini sürdürecektir bir romandır.³⁶

³⁴ Demir Özlü, “Değirmen, Dağlar ve Rüzgar”, *Yeni Dergi*, 16 (1966), s.360-361.

³⁵ Fethi Naci, “Modern Bir Tragedya”, *Yeni Dergi*, 74 (1970), s.354.

³⁶ Naci, “Modern Bir Tragedya”, s. 360.

Mustafa Kutlu (d.1947), 1972’de yayınladığı *Sabahattin Ali* adlı kitabında *Kuyucaklı Yusuf* romanının ilk yayımlandığı yıllardaki alımlanışına benzer bir okumayla “Anadolu romantizmi” çerçevesinde ancak güncellenmiş kavramlarla yeniden ele alır. Bu açıdan Kutlu’nun Sabahattin Ali’nin eserlerindeki Anadolu’nun ele alınışına ilişkin düşünceleri onu, romanın ilk yayımlandığı yıllardaki eleştirilenlerin yaklaşımıyla buluşturmaktadır. Kutlu’ya göre, Sabahattin Ali’nin hikâyelerini yazdığı yıllarda ‘Köylü efendimizdir.’ sloganı ile hareket edip “Şirin Anadolu” manzaraları çizenlerin yanında Sabahattin Ali yer yer bakımsız, kıraç, suya , ekmeğe muhtaç haliyle ve bazan da insane yaşam tutkusu aşıl原因an ırmaqları, ormanları, dağları, aşkları, gökleriyle Anadolu’yu olduğu gibi gören anlatan yazardır.³⁷ Ancak onun için “bir köy romancısı” denilemeyeceği düşüncesinde olan Kutlu, yazarın Anadolu’yu konu edinenler arasında “problemlerin çözümüne değil, problemlere işaret ettiği ve eserlerini toplumsal gerçekliğin objektifliği yönünde ele aldığı için” diğerlerinden ayrı bir çizgide ilerlediğini belirtir. *Kuyucaklı Yusuf*’u da bu yargılarına örnek olarak gösterir. Romanın ana karakteri Yusuf’un “davranışları, tavırları ve olayları değerlendirmesi yönünden dejenere olmamış Anadolu insanını” temsil ettiğini belirten yazar, bu örnek insanın özelliklerini şöyle anlatır:

Romanda gelişen olaylar, Yusuf’un hep kendine has davranışlar içinde gereksinmesiyle biçimlenirler. Çevre alabildiğine Anadolu’nun orijinalitesini bozmaya çalışmaktadır. Sabahattin Ali, Yusuf’ta özlediği insanın karakterini çizmeye çalıştığı için, teknolojinin getirdikleri, ekonomik nedenler, büyük göçler ve yabancı tesirlerin bozmadığı bir tip çıkarmaya çalışır.³⁸

Bu dönemde Kuyucaklı Yusuf hakkında yazılmış olumsuz eleştiri örneklerinden biri İrfan Yalçın tarafından kaleme alınmıştır. İrfan Yalçın (d.1934) *Kuyucaklı Yusuf*’u ekonomik sistemin çelişkileri ve bu sistemin yarattığı kişiler çerçevesinde incelemeye çalışır. Romanda yer alan kişilerin ait oldukları toplumsal sınıfları, Osmanlı’nın 1903-1914 yılları arasında içinde bulunduğu ekonomik sistem çerçevesinde ele alan Yalçın, romanın küçük bürokrat bir ailenin sosyo-ekonomik nedenlerle dağılmasını, çirkinleşmesini anlattığını belirtir.³⁹ Ona göre, Sabahattin Ali Yusuf’la Türk köylüsünün iyi ve güzel yanlarını göstermek istemiş ancak bazı nedenlerden dolayı başarılı olamamıştır. Bu nedenlerin hepsini Yusuf karakterinin olumsuz özelliklerine dayandıran Yalçın, Yusuf portresine ilişkin olumsuz özellikleri madde madde şöyle sıralar: Yusuf kaymakamın tüm çabalarına karşın okulu bırakmıştır. Yusuf işi gücü olmayan bir aylaktır. Yusuf’un üvey kardeşine göz koyması mertlik değildir. Yusuf uyumsuzdur. Yusuf’un evdeki üstün kişiliği mesnetsizdir...⁴⁰ İrfan Yalçın, sonuç olarak “tıplerde ve durumlarda mantıksal ve nedensel oluşturmalar kurulmadığı aşırı romantik öğelerin kullanıldığını” düşündüğünü *Kuyucaklı Yusuf*’un o günün Türk romanından oldukça geride olduğunu iddia eder.⁴¹

Asım Bezirci (1927-1993), 1974’te yayınladığı *Sabahattin Ali Hayatı, Hikâyeleri, Romanları* adlı kitabında *Kuyucaklı Yusuf*’u konu, içerik, kişi ve biçim yönünden ayrıntılı olarak çözümler. Hem toplumsal hem de estetik açıdan değerli bulunduğu

³⁷ Mustafa Kutlu, *Sabahattin Ali*, İstanbul: Hareket Yayınları, 1972.

³⁸ Kutlu, *Sabahattin Ali*, s.149.

³⁹ İrfan Yalçın, “Kuyucaklı Yusuf”, *Yeni Adımlar*, 6 (1973), s.36.

⁴⁰ Yalçın, “Kuyucaklı Yusuf”, s.39.

⁴¹ Yalçın, “Kuyucaklı Yusuf”, s.40.

romanı, Türk romanının en seçkin ürünlerinden biri olarak nitelendiren Bezirci'nin eleştirel çözümlemesi roman hakkında o güne değin yapılmış en kapsamlı çözümlemedir. Bezirci'ye göre, yazar romanda aşk olgusu kişisel durumları aşarak sınıf ayrımı, eğitim durumu ve aile düzeni gibi toplumsal sorunlara bağlanarak gerçeğe diyalektik bir gözle bakmakta; varlığı çok yanlı ve çatışmalı bir bütün ve süreç halinde ele almaktadır.⁴² Gerçekliğin ele alınış şekli Bezirci'nin romanı çözümlerken en çok üzerinde durduğu konudur. Bu sorunsala ilişkin yargılarının bir kısmı roman hakkında ilk yazıldığı yıllarda ileri sürülen yargılara benzemektedir. Bezirci de yazarın gerçekliği ve olayların gidişatını düzenlemedeki ayrıntı ustalığını beğenir; kimi kişileri silik bırakmasını ise olumsuz yönde eleştirir. Onun getirdiği yorum farkı eserin toplumcu gerçekçi yapısını bu yaklaşımın savlarına göre açıklaması ve aynı sorunsalı ele alan çağdaş romanlarla karşılaştırmasına dayanmaktadır. Bezirci'ye göre konusunu Anadolu'dan alan *Yaban* ve *Yeşil Gece*'yle karşılaştırıldığında *Kuyucaklı Yusuf* onların barındırdığı pek çok kusurdan kurtulmuştur. Bu romanlarda kişiler ya yazarı köylünün hayatını yeterince tanımadığı ya da onları "birtakım fikilerin hoparlörleri" olarak kullanıldığı için gerekli somutluk ve canlılığa kavuşamamışlardır. Oysa Sabahattin Ali, "belirli bir çağ ve çevre içinde yaşayan Anadolu insanının hayatını toplumcu gerçekçi bir kavrayışla yansıtmaktadır."⁴³ Edebiyatımızda 1960-1970'li yıllar boyunca etkili olan toplumcu gerçekçi edebiyat eleştirisinin öne çıkan temsilcilerinden biri olan Asım Bezirci'nin *Kuyucaklı Yusuf*'u eleştirirken kişilerin tipikliği ve sınıfsal konumu, toplumun iç yapısı ve dinamiğinin yansıtılışı ile diyalektik gerçekçilik gibi Marksist estetiğin temel ilkelerinden yola çıktığı görülmektedir.

Sabahattin Ali'nin üç romanına ilişkin *Varlık* dergisinde arka arkaya üç eleştiri yazısı yayımlayan İ. Güven Kaya (d.1944) da eseri aynı çizgide ancak daha kısıtlı bir kapsamda eleştirir. Kaya'ya göre, Sabahattin Ali bu romanla Anadolu'nun küçük kent burjuvazisinin oyunlarını ve küçük kent bürokrasisinin nasıl yozlaştığını vurgulamıştır. Romandaki karşıt güçler arasındaki çatışmaları ele alan Kaya, Sabahattin Ali'nin yarı aydınlar tarafından sömürülen gerçek aydınlara ve sömürülen köylülere yer vermekle birlikte, "başiboş, boğaz tokluğuna çalışan, örgütsüz" kırsal alan işçilerinin yani köylülerin sorunlarına derinliğine inmeden, romantik bir bakış açısıyla yaklaştığı düşüncesindedir;

Köy-kent romanı bütünleşmesi içinde günümüz ustalarının doğrultusunda bir yaklaşım olmakla birlikte, kırsal alan işçilerinin sorunlarından çok Sabahattin Ali, Yusuf'un duyguları açısından gerçekçilikten bir bölüm karıştırarak, romantik bir yaklaşım gösteriyor soruna. Oysa ücret dengesizliğinden sosyal güvenceye değin bir yığın sorunu da ötedenberi getiren kırsal alan işçileri, Sabahattin Ali'ye göre henüz bir başlangıçtı. Bu bakımdan daha ileriye gitmekten çok şöyle bir değinip geçmek, usta yazarca yeterli bulunmuş ve çağına göre söyleyeceklerin hiç değilse bir bölümünün söylenmiş olduğu kanısına varılmış olmalı.⁴⁴

Kuyucaklı Yusuf hakkında 1965'ten sonra kaleme alınan eleştiri yazıları arasında ortak yaklaşımlar olmakla birlikte ifade açısından oldukça özgün farklılıkların bulunduğu söyleyebiliriz. Esere dönemin hâkim edebiyat anlayışı olan toplumcu

⁴² Asım Bezirci, *Sabahattin Ali*, İstanbul: Oluş Yayınevi, 1974, s.160-161.

⁴³ Bezirci, *Sabahattin Ali*, s.169-170.

⁴⁴ Kaya, İ. Güven. "Sabahattin Ali'nin Romanları", *Varlık*, 855 (1978), s.15.

gerçekçilik çerçevesinde yaklaşan Asım Bezirci, İrfan Yalçın ve Güven Kaya romanı ezen-ezilen çatışması temelinde çözümlerken benzer karşıtlıklardan yararlanarak eleştirmişlerdir. Bezirci Marksist eleştiri literatürüne ilişkin tip, sınıf, diyalektik gibi kavramlarla; Yalçın ekonomik sistem çelişkileri çerçevesinde; Kaya ise burjuvazi- işçi, köylü gibi sınıf kategorilerinden hareket ederek eleştirisini yapılandırır. Kutlu'nun ise eleştirisini Cumhuriyet'in ilk yıllarında öne çıkan "Anadolu romanı" nitelendirmesi çerçevesinde geliştirdiği görülmektedir. Bu tutumun alımlama estetikçisi Jauss'un belirttiğine benzer bir yorumlama etkinliğini örneklediği söylenebilir. Jauss'a göre, "eserin tarihsel boyutu ilk okurların anlayımının kuşaktan kuşağa, bir alımlamalar zinciri biçimine geçerek zenginleşmesiyle gerçekleşir. Böylece geçmişin sanatıyla bugünün sanatı, başka deyişle tarihsel geçerlilikle güncel alımlanma arasında bir bağlantı kurulur".⁴⁵ Kutlu'nun da bu çerçevede eserle ilgili ilk okumalardan kendi okumasına ulaşan alımlamalar zincirini boyutlandırıp devam ettirdiği söylenebilir.

Sonuç

Bu çalışmada hem güncelliğini yitirmemiş klasik bir roman hem de farklı dönemlerin yeni okurlarının yeni anlamlar üretmelerine uygun bir "açık yapıt" olarak nitelendirilebilecek bir roman olan *Kuyucaklı Yusuf* hakkında yazılan eleştiri yazılarından yola çıkılarak eserin tarihsel süreçteki alımlanışı tespit edilmeye çalışılmıştır. Roman üzerine kaleme alınan yazılar ana çizgiler açısından değerlendirildiğinde, öncelikle romanın "gerçekçilik" sorunsalı çerçevesinde eleştirildiği görülmektedir. 1937-1965 yılları arasında yazılan eleştiri yazıları, eser hakkında dönemin koşullarını ve beklentilerini doğrudan yansıtmaktadır. Özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında yazılan eleştiri yazılarında *Kuyucaklı Yusuf*'un bir "Anadolu romanı" olarak nitelendirildiği; roman kişilerinin ve olayların gözlemci gerçekçiliğin temel özellikleri doğrultusunda irdelendiği görülmektedir. 1965 sonrasında ise eserdeki gerçekçiliğin farklı ilkeler çerçevesinde yorumlandığı; dönemin edebiyat dünyasında yaygın olan toplumcu gerçekçi anlayışın "tip, çatışma ve sınıf" gibi kategorileri çerçevesinde ele alındığı görülür. Sabahattin Ali'nin bu romanında roman kişileri arasında taraf tutması ve Yusuf karakterini idealist bir karakter olarak sunumu ilk dönemin olumsuz yöndeki eleştirisi olarak öne çıkarken daha sonraki yıllarda toplumcu gerçekçiliğin "tipiklik" ya da "olumlu kahraman" kategorileri çerçevesinde bu durumun eleştiri konusu yapılmadığı söylenebilir. Bu süreçler bir bütün olarak değerlendirildiğinde ise ilk yayımlandığı tarihten itibaren vurgulanan "Anadolu yaşamının gerçekçi temsili" ve "romandaki romantizm-realizm bağdaşmazlığı/ birlikteliği" gibi tespitlerin eser hakkında uzlaşılmış genel kabuller olarak sürdürüldüğü görülmektedir. Bu çerçevede birbirini takip eden dönemlerde *Kuyucaklı Yusuf* hakkında eleştiri yazıları kaleme alan yazarların, yaşadıkları tarihsel sürecin siyasi, sosyal ve kültürel koşullarından hareket etmekle birlikte eserin ilk alımlamasından kendi okumalarına ulaşan alımlamalar zincirini de devam ettirdikleri ve böylece -Jauss'un vurguladığı gibi- eserin tarihsel boyutunun ortaya çıkışına önemli ölçüde katkıda buldukları söylenebilir.

Kaynakça

Alangu, Tahir. *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman*. C. 1. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1968.

⁴⁵ E. Zeynep Karaca, "Alımlama Estetiği İlkelerinin Ernesto Sabato'nun El Tunel Adlı Yapıtında Kavramsal Uygulaması", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2007, s.48.

- Ali, Sabahattin. *Değirmen, Dağlar ve Rüzgâr*. İstanbul: Varlık Yayınları, 1965.
- Ali, Sabahattin. *Kuyucaklı Yusuf*. İstanbul: YKY, 2017.
- Ali, Filiz, Atilla Özkırmı ve Sevgül Sönmez. *Sabahattin Ali (Anılar, İncelemeler, Eleştiriler)*. İstanbul: YKY, 2014.
- Baykurt, Fakir, Kemal Tahir, Mahmut Makal, Orhan Kemal ve Talip Apaydın. *Beş Romancı Köy Romanı Üzerine Tartışıyor*. İstanbul: Düşün Yayınevi, 1960.
- Bezirci, Asım. *Sabahattin Ali*. İstanbul: Oluş Yayınevi, 1974.
- Bozok, Hüsamettin. "Kuyucaklı Yusuf". *Yeni Adam*. 168 (1937): 13-19.
- Bozok, Hüsamettin. "Ses". *Yeni Adam*, 212 (1938): 13.
- Bürün, Vecdi "Kuyucaklı Yusuf". *Çınaraltı*. 56 (1942): 7-12.
- Eco, Umberto. *Açık Yapıt*. Çev., Pınar Savaş. İstanbul: Can Yayınları, 2001.
- Ertop, Konur. "Gerçekçi Edebiyatın Bir Temel Taşı: Kuyucaklı Yusuf". *Bütün Dünya*. Ocak, 63 (2003).
- Güneş, Mehmet. *Sabahattin Ali'nin Eserlerinin Kaynakları*. Ankara: Hece, 2019.
- Hızlan, Doğan. *Edebiyat Daima*. İstanbul: DoğanYayıncılık, 2006.
- Karaca, E. Zeynep. "Alımlama Estetiği İlkelerinin Ernesto Sabato'nun El Tunel Adlı Yapıtında Kavramsal Uygulaması". Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2007.
- Kaya, İ. Güven. "Sabahattin Ali'nin Romanları". *Varlık*. 855 (1978): 15-16.
- Korkmaz, Ramazan. *Sabahattin Ali-İnsan ve Eser*. İstanbul: Kesit, 2016.
- Kudret, Cevdet. *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1990.
- Kutlu, Mustafa. *Sabahattin Ali*. İstanbul: Hareket Yayınları, 1972.
- M.M.K. "Kuyucaklı Yusuf". *Yücel*. 5/28 (1937): 150-151.
- Moran, Berna. *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış II*. İstanbul: İletişim, 1990.
- Moran, Berna. *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*. İstanbul: İletişim, 2014.
- Mutluay, Rauf. "Bende Yaşayanlar: Yusuf". *Dost*. 14 (1962): 3-5.
- Mutluay, Rauf. *50 Yılın Türk Edebiyatı*. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1976.
- Naci, Fethi. "Modern Bir Tragedya". *Yeni Dergi*. 74 (1970): 353-360.
- Nayır, Y. Nabi. "Kuyucaklı Yusuf". *Varlık*. 4/93 (1937): 328.
- Ozansoy, Gavsî Halit. "Kuyucaklı Yusuf". *Servetifünun Uyanış*. 2123/438 (1937): 355.
- Ozansoy, Gavsî Halit. "Kuyucaklı Yusuf II". *Servetifünun Uyanış*. 2124/439 (1937): 373-374.
- Ozansoy, Gavsî Halit. "Kuyucaklı Yusuf III". *Servetifünun Uyanış*. 2125/440(1937): 388.
- Örik, Nahit Sırrı. "Kuyucaklı Yusuf". *Ülkü*. 9/50 (1938): 150-151.
- Özçelebi, Betül. *Cumhuriyet Döneminde Edebî Eleştirisi*. Ankara: MEB Yayınları, 2003.
- Özlu, Demir. "Değirmen, Dağlar ve Rüzgar". *Yeni Dergi*. 16 (1966): 360-361.
- Rifat, Mehmet. *Yaklaşımlarıyla Eleştirisi Kuramcıları*. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2008.
- Sönmez, Sevgül. *A'dan Z'ye Sabahattin Ali*. İstanbul: YKY, 2017.
- Yalçın, İrfan. "Kuyucaklı Yusuf". *Yeni Adımlar*. 6 (1973): 35-40.